

Ендогенна спроможність регіону як домінанта формування його резильєнтної соціально-економічної системи

Визначено основні чинники та передумови формування ендогенної спроможності регіону як домінанти забезпечення резильєнтної соціально-економічної системи регіону. Означено ендогенну спроможність формування резильєнтної соціально-економічної системи регіону як сукупність внутрішніх потенціалів регіону (людських, природних, фінансових, інституційних, соціальних), що забезпечують його здатність до самостійного розвитку та адаптації в умовах нестабільності та змін. Визначено, що ендогенна спроможність характеризується здатністю до відновлення та переорієнтації після впливу зовнішніх глобальних криз і викликів завдяки внутрішнім адаптивним драйверам і внутрішньому соціально-економічному, інституційному та трансформаційному потенціалу регіону, який забезпечує захист і структурне оновлення характеристик соціально-економічної системи регіону в напрямі збільшення її здатності витримувати негативні впливи, мінімізувати втрати, оперативно відновлюватися та трансформуватися, зберігаючи економічну динаміку та соціальну згуртованість. Особливу увагу приділено чинникам цілеспрямованої ендогенізації регіонального розвитку в Україні, пріоритетам підвищення ендогенного потенціалу соціально-економічної системи з позиції забезпечення активної фронтальної інноваційної політики, удосконалення національної екогенетики, економічної стійкості та безпеки на засадах національної укоріненості економічного розвитку.

Ключові слова: регіон, ендогенна спроможність регіону, внутрішній потенціал регіону, резильєнтна соціально-економічна система, ендогенізація розвитку.

Формулювання проблеми. З 2020-х років стратегічним імперативом і головною конкурентною перевагою для соціально-економічних систем стає підвищення резильєнтності до нестабільних змін (шоків) зовнішнього середовища, які пов'язані з глобальними економічними кризами, природними й техногенними катастрофами (зникнення світового біорізноманіття, зміна клімату, зростання забруднення довкілля, природні катаклізми), глобальними інституційними економічними та політичними трансформаціями (рішення), політико-ідеологічні кризами, технологічними та інноваційними проривами, дипломатичним протистоянням, війнами, пандеміями тощо.

Під впливом дедалі більшої турбулентності глобальної економіки, військової агресії проти України, кліматичних викликів і структурних дисбалансів провідним фактором формування резильєнтних (стійких, адаптивних) економічних систем на регіональному рівні є розвиток ендогенної спроможності регіонів, тобто внутрішніх ресурсів і механізмів, які забезпечують стійкість до криз і здатність до саморозвитку.

Аналіз останніх досліджень. Різні аспекти формування ендогенного потенціалу регіонів і громад за сучасних викликів нестабільності соціально-економічного розвитку в Україні знайшли своє місце в численних дослідженнях вітчизняних науковців. Значна увага приділялася колективом науковців ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України» розробленню методологічної та прикладної основи дослідження сталого ендогенного зростання регіонів України в умовах децентралізації [1], вивченню питань забезпечення резильєнтного ендогенного розвитку регіонів в умовах глобальних викликів і шоків [2; 3]. В. М. Гець, А. А. Гриценко, В. В. Білоцерківець, О. О. Завгородня вивчали ендогенний потенціал соціально-економічної системи з позиції забезпечення економічної стійкості та безпеки на засадах національної укоріненості економічного розвитку [4-7]. Водночас актуальним є комплексний підхід до дослідження ендогенної спроможності регіону у взаємозв'язку з формуванням його резильєнтної соціально-економічної системи. Такий підхід є необхідним, оскільки відповідає стратегічним пріоритетам регіонального розвитку в Україні

та реалізації сучасних реформ. Підвищення ендогенної спроможності регіонів України – базовий чинник зниження соціально-економічної диференціації на міжрегіональному та внутрішньорегіональному рівнях, забезпечення стійкості до криз і здатності до саморозвитку.

Метою статті є обґрунтування концепту ендогенної спроможності регіону як домінанти формуванням його резильєнтної соціально-економічної системи.

Основні результати дослідження. Ендогенна спроможність формування резильєнтної соціально-економічної системи регіону – це сукупність внутрішніх потенціалів регіону (людських, природних, фінансових, інституційних, соціальних), що забезпечують його здатність до самостійного розвитку та адаптації в умовах нестабільності та змін. Тут ендогенна спроможність формування резильєнтної соціально-економічної системи регіону визначається здатністю до відновлення та переорієнтації після впливу зовнішніх глобальних криз і викликів завдяки внутрішнім адаптивним драйверам і внутрішньому соціально-економічному, інституційному та трансформаційному потенціалу регіону, який забезпечує захист і структурне оновлення характеристик соціально-економічної системи регіону. А саме в напрямі зростання її здатності витримувати негативні впливи, мінімізувати втрати, оперативно відновлюватися та трансформуватися, зберігаючи економічну динаміку та соціальну згуртованість.

Це стосується і збільшення диверсифікованості економіки для зменшення залежності від окремих секторів; розвитку малого та середнього бізнесу, креативних індустрій; інноваційності та цифровізації її розвитку як здатності до впровадження нових технологій, стимулювання стартапів, ІТ-інфраструктури, R&D; забезпечення гнучкості та адаптивності управління до змін зовнішнього середовища; розвитку соціального капіталу та згуртованості громади (високий рівень довіри, самоорганізації, участі населення, активні громадські інституції); розвитку транспортної логістичної, енергетичної та цифрової інфраструктури.

Сьогодні основні ризики зниження ендогенного потенціалу розвитку регіону під впливом глобальних викликів та в умовах війни пов'язані з процесами: втрати людського капіталу, відтоку кадрів, диспропорцій на ринку зайнятості та поляризації суспільства, зниження конкурентоспроможності товарів і послуг через незалученість у міжнародні технологічні ланцюги створення доданої вартості, утрати експортних ринків через підвищення бар'єрів виходу вітчизняних експортерів на зовнішні ринки, зокрема блокування логістичних шляхів, руйнування інфраструктурного та промислового потенціалу економічного відтворення; руйнування енергетичного сектору та підвищення цін на енергоресурси; зменшення обсягу споживчих витрат і споживчого попиту населення; зростання рівня інфляції, боргових зобов'язань і знецінення національної валюти; зростання навантаження на соціальну систему держави; дезінтегрованість регіонів і посилення просторових диспропорцій між регіонами тощо [2].

Ендогенна спроможність формується на базі моделей ендогенного зростання (розробниками їх, зокрема, були Дж. Франкель, Ц. Гріліхес, П. Ромер, Р. Лукас), які дають змогу систематизувати сукупність чинників формування внутрішнього потенціалу розвитку резильєнтної соціально-економічної системи. Основоположник теорії ендогенного зростання П. Ромер наголошував, що чинники, які визначають довгострокове економічне зростання, важливіші, ніж механізм ділового циклу чи результати монетарної або фіскальної політики держави, спрямовані на протидію циклічним коливанням. Фактично вчений у конкурентній рівноважній моделі економічного зростання розглядає та аналізує технологічні зміни як ендогенний чинник і показує, як знання можуть слугувати двигуном довгострокового економічного зростання.

Модель ендогенного зростання П. Ромера базується на низці положень [8, с. 145], зокрема:

- найважливішим чинником економічного зростання є технологічні зміни, які дають змогу використовувати різноманітні сполучення наявних у суспільства чинників виробництва;
- технологічні зміни відбуваються завдяки діяльності людей, які реагують на ринкові стимули;
- виробничі технології відрізняються від інших економічних товарів.

Водночас важливі внутрішньополітичні, просторові, економічні, соціальні, екологічні детермінанти ендогенізації регіонального розвитку в Україні як потенційні драйвери сталого соціально-економічного зростання та резильєнтного розвитку, в основі яких пріоритетність інноваційного вектора розвитку, використання внутрішнього потенціалу території та інтеграції суб'єктів економіки, синергії міжрегіональної та внутрішньорегіональної співпраці, підвищення продуктивної спроможності суспільної системи, збереження та підвищення ефективності використання людського потенціалу, когерентності управління регіональним розвитком [2, с. 249-257].

Теорія Ф. Барки, яка стала ключовим орієнтиром у формуванні сучасної регіональної політики Європейського Союзу, є фундаментом для теорії ендогенного територіального розвитку. Ф. Барка стверджує, що розвиток має ґрунтуватися на унікальних характеристиках території, її людському, природному, інституційному та культурному капіталі: «Політика зростання має виходити не з того, що потрібно нав'язати зверху, а з того, що вже є і може бути активоване на місцях» [9]. Це, власне кажучи, і є ендогенна спроможність, тобто здатність регіону використати власні ресурси для зростання.

Ф. Барка акцентує на місцевих інституціях як носіях змін, адже відкриті та спроможні інститути, які добре функціонують, є умовою швидкої адаптації до викликів, що разом із прозорими бюджетами, налагодженою співпрацею бізнесу та громади, публічно-приватним партнерством є критерієм резильєнтної системи. «Немає «непродуктивних» регіонів – є інститути, якими не послуговуються». Крім того, науковець розглядав людський капітал та інновації як основні ендогенні чинники резильєнтного розвитку, а регіон, який вміє трансформувати локальні знання в інновації, здатен пережити економічні кризи, забезпечити зайнятість, реагувати на виклики війни або пандемії. Соціальна інклюзія, на думку вченого, є підґрунтям резильєнтної системи, тому важливо залучати всі групи населення до планування та управління розвитком, що підвищує довіру до рішень, соціальну згуртованість, готовність громади колективно реагувати на шоки (економічні, соціальні, екологічні). Крім того, його територіально-орієнтований підхід базується на «smart intervention», тобто політиці, яка постійно адаптується до змін середовища; ураховує унікальні умови територій (селективна, а не загальна); зосереджена на результатах, а не на витратах; інноваційна, з підтримкою експериментальних моделей розвитку.

Д. Бегам і С. Холінг розглядають ендогенну спроможність як один із ключових чинників, що формують резильєнтність соціально-економічної системи регіону [10]. Їхній підхід базується на інтеграції екологічної, еволюційної та інституційної економіки та застосуванні моделі панархічного циклу. Ендогенну спроможність, яка формується на основі розвитку людського капіталу (освіта, навички, креативність), інституційної спроможності (ефективне управління, самоорганізація), інноваційної інфраструктури, локальної економічної диверсифікації, розглядають як «амортизатор зовнішніх шоків», зокрема економічних криз, екологічних катастроф або соціальних потрясінь. Ендогенна спроможність як внутрішня адаптаційна здатність забезпечує на фазі *r* (зростання) – формування ресурсної бази й нових зв'язків; *k* (накопичення) – створення інституцій, інфраструктури, інновацій; ω (руйнування) – швидкість реакції, а масштаб утрат залежить від структурної гнучкості; (реорганізація) – можливість швидкої реорганізації без втрати цілісності, адже ендогенні ресурси дають змогу трансформуватися без краху. Водночас регіони з диверсифікованою економікою, розвиненими МСБ,

активними локальними ринками мають вищий рівень адаптивної резильєнтності, адже вони не залежать від одного джерела доходу, мають запас внутрішніх джерел розвитку. Д. Беґам і С. Холінґ підкреслюють: що більше інвестовано в ендегенний розвиток у «спокійні» часи, то вища здатність системи витримати кризу. Це формує резильєнтну траєкторію, яка не просто повертає до попереднього стану, а стимулює оновлення [10, с. 477-495].

Тобто ендегенна спроможність – це стратегічний «внутрішній ресурс», який визначає не лише здатність вижити під час кризи, а й здатність вийти з неї сильнішим, з новими механізмами адаптації та розвитку. Резильєнтна соціально-економічна система регіону – це передусім ендегенно спроможна система.

Розглядаючи ендегенізацію соціального прогресу джерелом економічного зростання, відомий вчений-економіст В. Геець визначає фактором зростання економіки на ендегенній основі соціалізацію – сукупність способів формування, передання, засвоєння та накопичення здатностей як свідомої, так і несвідомої життєдіяльності, взаємовідносин і взаємодій людей, які передбачають формування і розвиток креативних здібностей, сукупність яких формується та мобілізується додатково до ресурсів трудового фізичного капіталу ресурсами соціального капіталу [4, с. 12, 273]. Науковець переконаний, якщо держава не усувається від вирішення завдань і нинішнього, і майбутнього суспільного розвитку, інструментом досягнення кращого або змін на краще є розвиток і використання нового праґматизму. Ринок у новому праґматизмі потрібно то оживляти, то прискорювати, то посилювати, то стримувати і водночас завжди регулювати за допомогою держави, що перебуває під контролем громадянського суспільства [4, с. 445-446].

Зважаючи на сучасну соціоцентричну спрямованість глобалізаційних процесів у світі, пропонує академіком В. Гейцем формування нової соціальної якості особистості, бізнесу та держави, що є чинником реалізації політики нового праґматизму, доцільно законодавчо імплементувати з позицій людиноцентризму як складник системи інституційно-правового забезпечення стрімкого економічного зростання держави.

Досвід країн, які здійснили економічний прорив і сформували резильєнтні соціально-економічної системи, свідчить: попри обрані стратегічні пріоритети чи моделі чи то використання стратегій розвитку навздогін чи випереджального розвитку, експортної орієнтації чи імпортозаміщення, усі опиралися на створення виробництва у своїй власній країні, тобто на свій ендегенний потенціал.

Певним орієнтиром для регіонів і країн, які ставлять завдання вийти на рівень розвинених, є моделі, зафіксовані у вигляді Вашингтонського (втілено ліберальний за своєю суттю варіант розвитку), Пекінського (наголошує на активній участі держави та орієнтується на використання експортного потенціалу), Мумбайського (економічний розвиток базується на зростанні внутрішнього ринку та споживання завдяки формуванню середнього класу) та Сеульського (стосується захисту інвестицій, розвитку сучасної інфраструктури, високого рівня державного управління, соціального захисту) консенсусів економічного розвитку [11, с. 24-29]. Аналіз змісту цих моделей показує їхній зв'язок з об'єктивними та суб'єктивними історичними умовами, в яких вони були здійснені, особливостями кожної країни, умінням обґрунтовано підходити до вибору траєкторії розвитку (з огляду на ендегенну спроможність) задля формування розвиненої та резильєнтної соціально-економічної системи.

Аналіз різних успішних моделей (розвитку навздогін чи випереджального розвитку, орієнтованих на експорт чи імпортозаміщення) показує, що вони спираються на розвиток виробництва у своїй країні, тобто на власний ендегенний потенціал і, як зауважує А. Гриценко, на «національно укорінений розвиток». Зміст формування національно укоріненого розвитку полягає у створенні такого національного господарського комплексу, який, спираючись на використання національних сировинних, технологічних, науково-технічних і трудових

ресурсів, буде здатний задовольняти внутрішні потреби населення і зростання його добробуту та збільшувати експорт шляхом створення в країні мережі ланок перероблення сировинних ресурсів на готову продукцію [6, с. 5-23]. Для реалізації такого підходу автор пропонує вирішення низки взаємопов'язаних завдань. Серед найважливіших [5, с. 38-54]:

- визначення номенклатури та обсягів кінцевої продукції внутрішнього споживання на рівні, необхідному для забезпечення нормальної життєдіяльності громадян України;
- вивчення зовнішнього попиту на кінцеву продукцію, у виробництві якої Україна могла би брати участь;
- оцінювання наявних сировинних, виробничих і трудових ресурсів, необхідних для задоволення внутрішніх потреб і виробництва товарів на експорт;
- з'ясування співвідношення ресурсів і потреб і вибір варіантів та пріоритетів у забезпеченні їхньої відповідності;
- побудова схеми технологічних ланцюгів перетворення сировини на готову продукцію;
- з'ясування співвідношення схеми технологічних ланцюгів з реально наявними ланками, визначення невідповідностей і вибір варіантів усунення їх (шляхом добудови на основі національного виробництва та розвитку технологій або імпорту);
- у разі вибору варіантів вирішення виробничих проблем застосовується принцип пріоритету використання національних ресурсів. Лише за відсутності такої можливості або надто високої витратності цього варіанта стає необхідним імпорт;
- створення інститутів і механізмів планово-ринкового забезпечення монетизації внутрішніх раціональних потреб населення і підтримання виробництва товарів і послуг засобами монетарно-кредитної політики для задоволення цих потреб.

Ці заходи по своїй суті є елементами державної і регіональної політики розвитку ендогенної спроможності формування резильєнтної соціально-економічної системи країни та регіонів. Оскільки предметом нашого дослідження є механізми та інструментарій забезпечення резильєнтної соціально-економічної системи регіону на основі формування його ендогенної спроможності, виникає необхідність теоретичного упорядкування співвідношення категорій резильєнтної соціально-економічної системи регіону з категорією ендогенної спроможності. Резильєнтна соціально-економічна система регіону є похідною його ендогенної спроможності, а остання розкривається як основа резильєнтності соціально-економічної системи. Тому саме ендогенна спроможність перебуває в центрі нашого дослідження.

Ендогенна спроможність, як і коренева система дерева: що більше вона розгалужена й укорінена вшир і вглиб землі, то стійкішим є дерево до буревіїв та інших руйнівних впливів, а резильєнтність робить його існування безпечнішим. Стійким стовбур дерева можна розуміти двояко: 1) стовбур може бути непохитним, жорстко стійким, усталеним (у цьому разі після надмірної напруги об'єкт руйнується – зламане дерево та непорушене коріння); 2) стовбур може бути гнучким, піддаватися впливу зовнішнього напруження, але мати властивість повертатися до попереднього стану (як, наприклад, лоза, трава, ресори). Останній вид стійкості можна характеризувати терміном «резильєнтність» (від англ. *resilience* – пружність, еластичність). Інакше кажучи, резильєнтність – це гнучка стійкість [6]. В умовах глобальної нестабільності резильєнтність соціально-економічної системи розглядається як «здатність до відновлення та переорієнтації після впливу зовнішніх глобальних шоків і викликів завдяки внутрішнім адаптивним драйверам, тобто вбудованим у систему механізмам, які каталізують імпульси для захисту, оновлення та структурних трансформацій, а саме консоліднують (залучають) на відповідному етапі різні активи (інституційні, матеріальні, фінансові, інформаційні, трудові) на основі вертикальних і горизонтальних зв'язків, змінюючи економічну ситуацію в країні» [2].

В. Білоцерківець та О. Загородня [7], розглядаючи засади якісних трансформацій соціально-економічних систем, розкривають їхні резильєнтні можливості на основі зростання ендегенної спроможності. Науковці наголошують на важливості архітекτονіки та гармонійної будови структурного ядра економічної системи, матеріалом для якої є надстійкі (резистентні) системотворні взаємодії, що вирізняються жорсткою орієнтацією на самозбереження, мінімізацію деструктивного впливу з боку середовища й опір загрозам дезінтеграції. Для економічної системи оновлення архітектонічного ядра після радикальних нововведень означає не тільки незворотне набуття нової, істотно відмінної від попереднього стану, якості, а й: а) формування нового ймовірного простору можливостей, збільшення ступенів свободи – альтернативних напрямів і форм руху з адекватним ускладненням проблеми вибору й цілепокладання; б) принципове змінення обмежень, каталізаторів і рушійних сил внутрішньої активності, підвищення її ефективності; в) спроможність передати наступним поколінням більш конкурентоспроможний і адаптабельний екогенетичний матеріал, досконаліші механізми його комбінування, забезпечення та розширеного відтворення в глобальному середовищі; г) підвищення еволюційного потенціалу економічних суб'єктів – його носіїв, більш повне й різноманітне задоволення ними відтворювальних потреб.

Всі без винятку нано-, мікро- та мезорівневі елементи та взаємодії, що за будь-яких причин зазнають модифікацій і метаморфоз, надалі залучаються до випробовування набутої новизни на ефективність і структурну стійкість у часі. Ті з них, що проходять жорсткий конкурентний відбір під тиском середовища, засвідчують свою ефективність, виявляють здатність до різних форм самовідтворення і передання наявної або оновленої генетичної системотворної інформації за віссю часу, отримують шанс на продовження свого життєвого циклу. В одному з варіантів розвитку подальших подій проривна радикальна технологічна інновація може спричинити ланцюгову реакцію між взаємопов'язаними елементами й стати каталізатором загальносистемних перетворень [7].

Якщо ж у певній системі під панівним впливом ендегенних чинників кооперативні міжелементні взаємодії провокують її макрорівневе, обумовлене попередньою історією, перевпорядкування і призводять до формування нових просторових, функціональних і часових структур, то така система визначається як система, що самоорганізується [12, с. 28].

Ендегенна спроможність формування резильєнтної соціально-економічної системи країни чи регіону вимагає активної фронтальної інноваційної політики, спрямованої на удосконалення національної екогенетики за такими напрямками:

- прогнозування з опором на провідні прогресивні тенденції соціально-економічного й науково-технічного розвитку та імператив національної економічної безпеки альтернативних варіантів інноваційних метаморфоз національної економіки, презентація їх суспільству, організація об'єктивної суспільної експертизи та процедури відбору;
- комплексний стимулювальний вплив на власні розвинуті фактори міжнародної конкурентоспроможності та інноваційного розвитку, насамперед інтелектуально- та інформаційноємні;
- сприяння продукуванню фундаментального знання, розробленню, прискореному впровадженню та дифузії високих (передових), критичних, стратегічних і смарт-технологій;
- забезпечення від виснаження та вичерпання невідновлювальних і таких, що потребують тривалого відновлення, складників ресурсного забезпечення інноваційного потенціалу, а також запобігання незворотному витоку за кордон його вільного, яким не послуговуються в продуктивній економічній діяльності, недооціненого на батьківщині складника (виїзд за кордон кваліфікованих кадрів, науковців, винахідників, підприємців, утеча капіталів до офшорних зон);
- формування інноваційної інфраструктури, підтримання і розповсюдження прогресивних форм наукового співробітництва, інноваційного підприємництва,

кооперації та колаборації в інноваційній сфері, заохочення альянсових і кластерних інноваційних ініціатив економічних акторів, ефективний протекціонізм щодо вітчизняних товаровиробників високо – та середньовисокотехнологічної продукції;

- соціальний захист науковців і новаторів – забезпечення їм гідного рівня життя й суспільного статусу, зміцнення соцієтальної платформи національної інноваційної системи;
- формування національної інноваційної ідеології та інноваційної культури, що забезпечують, з одного боку, сприйнятливість суспільства до нових ідей, його помірковану готовність і здатність підтримувати нововведення у всіх сферах суспільного життя, а з другого, – здатність суспільства до критичного мислення, розпізнання та опору небезпечному чужорідному та / або загрозливому для майбутнього держави [7; 13].

Зважаючи на контент-аналіз аналітичних і наукових джерел, тенденції державного регулювання та практику врядування у сфері соціально-економічного розвитку регіонів можемо визначити основні групи та зміст чинників цілеспрямованої ендогенізації регіонального розвитку (табл. 1).

Для забезпечення швидкого повоєнного відновлення економіки України та позитивної динаміки економічного зростання надалі критично важливим є ефективне використання як внутрішніх, так і зовнішніх фінансових ресурсів, а базовою платформою для цього має бути обґрунтована політика цілеспрямованої ендогенізації регіонального розвитку. Послідовне системне регулювання державою процесів синергетичного впливу вищезначених чинників задля інноваційного випереджального економічного зростання матиме суттєве значення щодо посилення позицій країни на світовій та європейській арені в повоєнний період.

Отже, приєднання України як реального суб'єкта глобалізаційних процесів до забезпечення цивілізаційного сталого розвитку апіорі постає основним чинником глибоких соціально-економічних перетворень в Україні та нового глобального партнерства, що зумовлює пріоритетність ендогенізації соціально-економічного прогресу на засадах імплементації політики нового прагматизму. Важливою передумовою реалізації цієї політики є системне обмеження або трансформація впливу саме тих чинників, що суперечать фундаментальним національним інтересам України [3].

Висновки. Інструментами формування резильєнтної системи на основі ендогенного потенціалу мають бути: стратегічне планування з огляду на резильєнтність (розроблення стратегій розвитку громад і регіонів з фокусом на адаптивність, визначення сценаріїв реагування на кризи); розвиток локальних інноваційних екосистем (підтримання бізнес-інкубаторів, хабів, кластерів); створення умов для ІТ, агротехнологій, зеленої економіки; формування антикризових фінансових механізмів (резервні фонди, диверсифіковані джерела доходів, гнучке бюджетне планування); розвиток партнерств та мережевої взаємодії (міжмуніципальне співробітництво, співпраця з університетами, громадськими організаціями, бізнесом); оцінювання та моніторинг стійкості економіки регіону (використання КРІ, індексів стійкості, дашбордів управління, залучення аналітики для ухвалення рішень).

Упровадження ендогенної моделі формування резильєнтної соціально-економічної системи регіону сприятиме підвищенню рівня економічної безпеки регіону, зниженню залежності від зовнішніх дотацій та субсидій, зростанню зайнятості та залучення молоді до розвитку громади, формуванню більшої стійкості до шоків, формуванню локального лідерства й нової економічної культури.

Формування резильєнтної соціально-економічної системи регіону неможливе без активзації його ендогенних ресурсів. Внутрішня спроможність до саморозвитку, самоорганізації та самофінансування є головною запорукою стійкості в умовах криз і викликів. Такий підхід сприяє не лише відновленню, але й довгостроковому процвітання регіонів України, зміцнюючи державу загалом.

Таблиця 1

Чинники цілеспрямованої ендогенізації регіонального розвитку в Україні	
Основні групи чинників	Зміст чинників
1	2
Внутрішньо-політичні (інституційні)	Політична стабільність, національна стійкість, соціальна згуртованість у повоєнний період Функціонування правоохоронної системи та якість правосуддя Ефективність реформи децентралізації, інституційна спроможність і самодостатність згуртованих територіальних громад як базових елементів громадянського суспільства Імплементація людиноцентричного підходу на засадах інклюзивності механізмів соціально-економічного розвитку держави Створення сприятливого бізнес-клімату, розвиток підприємництва та підтримання експорту Імплементація щорічного декларування майнового стану та доходів громадян відповідно до статті 67 Конституції України Системність політики державних інвестицій, залучення інвестицій і розвиток ринків капіталу, безбар'єрний рух капіталу на території України Імплементація міжнародних правил оподаткування BEPS Пріоритетність фінансового забезпечення розвитку національної науки Стимулювання розвитку цифрової економіки як одного з драйверів економічного зростання Узгодженість регіональних, місцевих стратегій і програм розвитку із завданнями та планами заходів Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки, Державної програми розвитку транскордонного співробітництва на 2021-2027 роки Функціонування системи планування просторового розвитку держави на основі оновлення Генеральної схеми планування території України, містобудівної документації регіонального та місцевого рівня Інтегрованість стратегічного, просторового та бюджетного планування, зокрема щодо прискореного відновлення та розвитку регіонів і територій, які постраждали внаслідок збройної агресії проти України Інституційне забезпечення стимулювання регіонального розвитку щодо встановлених законом функціональних типів територій, порядку та критеріїв визначення таких територій, регламентування переліку інструментів і механізмів стимулювання їхнього розвитку Прозорість функціонування енергетичних ринків, розвиток відновлюваних джерел енергії Розвиток електронної демократії та урядування Інтеграція української культури в глобальний інформаційно-культурний простір Формування інституційного середовища щодо імплементації ЄЗК Обсяг коштів державного фонду регіонального розвитку на відповідний бюджетний період відповідно до визначеного на законодавчому рівні
Просторові	Стан територіально-економічної згуртованості в регіоні, місце та роль регіону в системі міжтериторіального та транскордонного співробітництва Потенціал території (природно-кліматичний, сировинно-ресурсний, аграрний, транспортно-логістичний, транзитний, науковий, трудовий, підприємницький, експортний, інвестиційний, історико-культурний, туристично-рекреаційний) з огляду на втрати внаслідок воєнної інтервенції РФ Забезпечення актуальною містобудівною документацією, ураховуючи імплементацію кліматичної нейтральності в документах державного планування, інтегрованість регіональних, місцевих стратегій і програм розвитку з документацією щодо просторового планування території регіону, адміністративного району, об'єднаної територіальної громади, зокрема щодо прискореного відновлення та розвитку регіону і територій, які постраждали внаслідок збройної агресії проти України
Економічні	Повоєнний рівень інтегрованості регіону в національний і світовий економічний простір Розвиток людського капіталу та його якість Стан демонополізації та диверсифікації економіки регіону, формування конкурентного середовища та реалізації ДПП в регіоні Практика ефективної інтеграції природних, інтелектуальних і виробничих ресурсів у секторах регіональної економіки, що мають дедалі більшу економічну та соціальну віддачу

Цілеспрямована імплементація в Україні політики нового прагматизму потребує врахування та цілеспрямованого регулювання впливу спектра чинників

1	2
	Наявність і прозорість системи регіональних стимулів для залучення інвестицій в економіку регіону, сприяння виходу бізнесу на зовнішні ринки товарів і послуг з високою часткою валової доданої вартості, підтримання інноваційної активності суб'єктів господарювання на всіх стадіях інноваційного процесу Обсяги реалізованої інноваційної продукції, високотехнологічного конкурентоспроможного виробництва в ланцюгах виробництва продукції з високою доданою вартістю та перехід до вуглецево-нейтральної економіки Розвиток циркулярної економіки, зокрема на основі створення прозорих і конкурентних ринків вторинної сировини Функціонування економічно ефективних енергетичного та будівельного сектору в умовах повоєнного відновлення інфраструктурного та виробничого потенціалів територій Умови розбудови цифрової інфраструктури та ведення інноваційного бізнесу Розвиток креативних індустрій і соціального підприємництва Ступінь перероблення сільгоспсировини та частка продукції переробної промисловості в експорті вітчизняної сільгосппродукції та харчових продуктів Експортоорієнтований інтегрований розвиток органічного виробництва та перероблення органічної продукції
Соціальні	Надійність функціонування системи громадської безпеки Частка населення із середньодушовими еквівалентними загальними доходами на місяць, що вищі від фактичного прожиткового мінімуму Рівень зайнятості населення Пропозиція робочих місць (зокрема для випускників закладів вищої освіти з відповідними компетенціями) Реальність доступу в регіоні до якісної освіти впродовж життя Розвиненість сектору інформаційно-комунікаційних технологій Рівень цифрової грамотності населення Розвиненість сфери високоякісних медичних та оздоровлювальних послуг Регулярність пасажирського сполучення між сільськими населеними пунктами й центрами територіальних громад Експлуатаційний стан автомобільних доріг у сільській місцевості Доступ до централізованого водопостачання прісною водою належної якості Розвиненість спортивно-оздоровлювальної, рекреаційної інфраструктури Відкритість регіонального культурного простору
Екологічні	Масштаби негативного впливу глобальної зміни клімату, локальних кризових кліматичних і техногенних явищ у повоєнний період Рівень екологічної освіти та екологічної культури населення Санітарний стан водних об'єктів та екосистем Стан управління територіями та об'єктами природно-заповідного фонду місцевого та загальнодержавного значення Реалізація регіональних і місцевих схем формування екологічної мережі Стан управління промисловими та побутовими відходами, реалізації регіональних планів управління відходами та небезпечними хімічними речовинами Реалізація заходів щодо боротьби з опустелюванням і деградацією земель Упровадження кліматично орієнтованого сільського господарства та інноваційних екологоощадних технологій щодо зменшення викидів парникових газів

Джерело: [3].

ендогенізації регіонального розвитку (внутрішньополітичних, просторових, економічних, соціальних, екологічних), що позитивно впливатиме на спроможність до динамічного прогресу в усіх сферах суспільного життя на основі партнерських відносин між державою, бізнесом, місцевим самоврядуванням, громадянським суспільством і громадянами України.

Список використаних джерел

1. *Стале ендогенне зростання регіонів України в умовах децентралізації*: монографія / ред. І. З. Сторонянська. Львів: ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України, 2019. 501 с. (Серія «Проблеми регіонального розвитку»). URL: <http://ird.gov.ua/irdp/p20190009.pdf>
2. *Резильєнтність ендогенного розвитку регіонів в умовах глобальних викликів та шоків*: монографія / наук. ред. М. І. Мельник. Львів: ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України», 2024. 307 с. (Серія «Проблеми регіонального розвитку»). URL: <https://ird.gov.ua/irdp/p20240001.pdf>

3. Мельник М. І., Залуцький І. Р., Мельник В. А. Концепт резилентності економіки регіонів в умовах ендогенізації регіонального розвитку. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*: зб. наук. пр. 2023. Вип. 2(160). С. 3-13. DOI: <https://doi.org/10.36818/2071-4653-2023-2-1>
4. Гєєць В. М. *Феномен нестабільності – виклик економічному розвитку*. Київ: Академперіодика, 2020. 456 с. DOI: <https://doi.org/10.15407/akademperiodyka.403.456>
5. Гриценко А. А. Національно укорінений розвиток економіки як локальна відповідь на глобальні геоекономічні зрушення. *Економіка України*. 2023. № 4(737). С. 38-54. DOI: <https://doi.org/10.15407/economyukr.2023.04.038>
6. Гриценко А. А. Механізми забезпечення економічної стійкості та безпеки на засадах національної укоріненості економічного розвитку. *Економічна теорія*. 2024. № 3. С. 5-23. DOI: <https://doi.org/10.15407/etet2024.03.005>
7. Білоцерківцев В. В., Завгородня О. О. Економічна динаміка: сучасний зміст, інноваційний базис та настанови для політики розвитку. *Економічна теорія*. 2024. № 2. С. 5-24. DOI: <https://doi.org/10.15407/etet2024.02.005>
8. Romer P. M. Growth based on increasing returns due to specialization. *American Economic Review*. 1987. Vol. 77(2). Pp. 56-62. URL: <https://faculty.wcas.northwestern.edu/lchrist/papers/specialization.pdf>
9. Barca F. *An Agenda for a Reformed Cohesion Policy: A place-based approach to meeting European Union challenges and expectations*. Brussels, 2009. URL: https://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2009_2014/documents/regi/dv/barca_report/_barca_report_en.pdf
10. Swanstrom T. Regional resilience: A critical examination of the ecological framework. *Working Paper*. 2008. No 07. URL: <https://www.econstor.eu/bitstream/10419/59401/1/59286166X.pdf>
11. Голіук В. Я., Волощук С. Д. До питання вибору економічного консенсусу розвитку держави через моделювання заощаджень. *Інвестиції: практика та досвід*. 2015. № 8. С. 24-29. URL: <http://www.investplan.com.ua/?op=1&z=4380&i=4>
12. Haken H. *Information and Self-Organization: A Macroscopic Approach to Complex Systems*. Springer, 2010. 258 p.
13. *Цифровий вимір інноваційно-інформаційної економіки*: монографія / ред. В. М. Тарасевич. Дніпро: Економіка, 2021. 448 с.

References

1. Storonyanska, I. Z. (Ed.) (2019). *Stale endohenne zrostannya rehioniv Ukrayiny v umovakh detsentralizatsiyi [Sustainable endogenous growth of Ukrainian regions under decentralization]*. Lviv: Dolishnyi Institute of Regional Research of NAS of Ukraine. (Series «Problems of Regional Development»). Retrieved from <http://ird.gov.ua/irdp/p20190009.pdf> [in Ukrainian].
2. Melnyk, M. I. (Ed.) (2024). *Rezyl'yentnist' endohennoho rozvytku rehioniv v umovakh hlobal'nykh vyklykiv ta shokiv [Resilience of endogenous development of regions in the face of global challenges and shocks]*. Lviv: Dolishnyi Institute of Regional Research of NAS of Ukraine. (Series «Problems of Regional Development»). Retrieved from <https://ird.gov.ua/irdp/p20240001.pdf> [in Ukrainian].
3. Melnyk, M. I., Zalutskyy, I. R., & Melnyk, V. A. (2023). Kontsept rezylentnosti ekonomiky rehioniv v umovakh endohenizatsiyi rehional'noho rozvytku [The concept of the resilience of the regional economy in conditions of endogenization of regional development]. In *Sotsial'no-ekonomichni problemy suchasnoho periodu Ukrayiny [Socio-Economic Problems of the Modern Period of Ukraine]*: Vol. 2(160) (pp. 3-13). DOI: <https://doi.org/10.36818/2071-4653-2023-2-1> [in Ukrainian].
4. Heyets, V. M. (2020). *Fenomen nestabil'nosti – vyklyk ekonomichnomu rozvytku [The phenomenon of instability as a challenge to economic development]*. Kyiv: Akademperiodyka. DOI: <https://doi.org/10.15407/akademperiodyka.403.456> [in Ukrainian].
5. Hrytsenko, A. A. (2023). Natsional'no ukorinenyy rozvytok ekonomiky yak lokal'na vidpovid' na hlobal'ni heoekonomichni zrushennya [Nationally rooted economic development as a local response to the global geoeconomic shifts]. *Ekonomika Ukrayiny – Economy of Ukraine*, 4(737), 38-54. DOI: <https://doi.org/10.15407/economyukr.2023.04.038> [in Ukrainian].
6. Hrytsenko, A. A. (2024). Mekhanizmy zabezpechennya ekonomichnoyi stiykosti ta bezpeky na zasadakh natsional'noyi ukorinenosti ekonomichnoho rozvytku [Mechanisms for ensuring economic stability and security on the basis of national rootedness of economic development]. *Ekonomichna teoriya – Economic theory*, 3, 5-23. DOI: <https://doi.org/10.15407/etet2024.03.005> [in Ukrainian].
7. Bilotserkivets, V. V., & Zavorodnya, O. O. (2024). Ekonomichna dynamika: suchasnyy zmist, innovatsiynyy bazys ta nastanovy dlya polityky rozvytku [Economic dynamics: modern content, innovative basis and guidelines for development policy]. *Ekonomichna teoriya – Economic theory*, 2, 5-24. DOI: <https://doi.org/10.15407/etet2024.02.005> [in Ukrainian].
8. Romer, P. M. (1987). Growth based on increasing returns due to specialization. *American Economic Review*, 77(2), 56-62. Retrieved from <https://faculty.wcas.northwestern.edu/lchrist/papers/specialization.pdf>
9. Barca, F. (2009). *An Agenda for a Reformed Cohesion Policy: A place-based approach to meeting European Union challenges and expectations*. Brussels. Retrieved from https://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2009_2014/documents/regi/dv/barca_report/_barca_report_en.pdf

10. Swanstrom, T. (2008). Regional resilience: A critical examination of the ecological framework. *Working Paper*, 07. Retrieved from <https://www.econstor.eu/bitstream/10419/59401/1/59286166X.pdf>
11. Holyuk, V. Ya., Voloshchuk S. D. (2015). Do pytannya vyboru ekonomichnoho konsensusu rozvytku derzhavy cherez modelyuvannya zaoshchadzen' [On the issue of choosing economic consensus of state development on the basis of savings modelling]. *Investytsiyi: praktyka ta dosvid – Investments: practice and experience*, 8, 24-29. Retrieved from <http://www.investplan.com.ua/?op=1&z=4380&i=4> [in Ukrainian].
12. Haken, H. (2010). *Information and Self-Organization: A Macroscopic Approach to Complex Systems*. Springer.
13. Tarasevych, V. M. (Ed.) (2021). *Tsyfrovyy vymir innovatsiyno-informatsynoyi ekonomiky [Digital dimension of innovation and information economy]*. Dnipro: Economy. [in Ukrainian].

Melnyk M. I., Leshchukh I. V., Melnyk V. A. The endogenous capacity of a region as a dominant factor in the formation of its resilient socio-economic system

Since the 2020s, the strategic imperative and main competitive advantage for socio-economic systems has been to build resilience to unstable changes (shocks) in the external environment associated with global economic crises, natural and man-made disasters (disappearance of global biodiversity, climate change, increasing environmental pollution, natural disasters), global institutional economic and political transformations (decisions), political and ideological crises, technological and innovative breakthroughs, diplomatic confrontations, wars, pandemics, etc. The purpose of the article is to substantiate the concept of endogenous capacity of a region as a dominant factor in the formation of its resilient socio-economic system. The main factors and prerequisites for the formation of endogenous capacity of a region as a dominant factor in ensuring a resilient socio-economic system of the region are identified. The endogenous capacity for the formation of a resilient socio-economic system of the region is defined as the totality of the region's internal potentials (human, natural, financial, institutional, social) that ensure its ability to develop independently and adapt in conditions of instability and change. Specifically, it is determined that endogenous capacity is characterized by the ability to recover and reorient after the impact of external global crises and challenges through internal adaptive drivers and internal socio-economic, institutional, and transformational potential of the region, which ensures the protection and structural renewal of the characteristics of the region's socio-economic system in order to increase its ability to withstand negative influences, minimize losses, recover and transform quickly, while maintaining economic dynamics and social cohesion. Particular attention is paid to the factors of targeted endogenization of regional development in Ukraine, the priorities of increasing the endogenous potential of the socio-economic system from the perspective of ensuring an active frontal innovation policy, improving national ecogenetics, economic stability, and security based on the national roots of economic development.

Keywords: region, endogenous capacity of the region, internal potential of the region, resilient socio-economic system, endogenous development.

Мельник Мар'яна Іванівна – доктор економічних наук, професор, завідувач відділу просторового розвитку ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України» (e-mail: mar.melnyk@gmail.com, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8869-8666>).

Melnyk Maryana Ivanivna – Dr.Sci. (Econ.), Prof., Head of the Department of spatial development of the Dolishniy Institute of Regional Research of NAS of Ukraine.

Лещух Ірина Володимирівна – кандидат економічних наук, старший дослідник, старший науковий співробітник відділу просторового розвитку ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України» (e-mail: ira_leschukh@ukr.net, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3860-0728>).

Leshchukh Iryna Volodymyrivna – Ph.D. (Econ.), Sen.Res., Senior Researcher of the Department of spatial development of the Dolishniy Institute of Regional Research of NAS of Ukraine.

Мельник Владислав Андрійович – аспірант відділу регіональної економічної політики ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України» (e-mail: melnyk.vlad22@gmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0009-0009-1137-9398>).

Melnyk Vladyslav Andriyovych – Postgraduate of the Department of regional economic policy of the Dolishniy Institute of Regional Research of NAS of Ukraine.

Стаття підготовлена в межах виконання наукової роботи «Домінанти соціально-економічного структуроутворення резильєнтності якості життя населення в регіонах України в умовах зовнішніх загроз» (в межах комплексного проекту «Домінанти структуроутворення резильєнтності якості життя населення України в умовах зовнішніх загроз»).

Надійшло 12.09.2025 р.